

Elżbieta Słabińska¹

Ochotnicze hufce pracy w latach 1958–1992. Powstanie – struktura organizacyjna – zadania w świetle podstawowych aktów prawnych

Streszczenie

Moim celem jest charakterystyka ochotniczych hufców pracy w różnych aspektach badawczych: zwierzchności i struktury organizacyjnej, warunków i metod rekrutacji młodzieży, zakresu obowiązków, zadań i metod działania oraz zasad finansowania (tu: źródeł finansowania i wyposażenia hufców) na tle wydarzeń w kraju. Dolną granicę analizy określa rok ukazania się uchwały Rady Ministrów z 13 czerwca 1958 r. o powołaniu hufców o celach wpisanych w gospodarkę realnego socjalizmu, górną zaś rok wydania rozporządzenia Rady Ministrów z 8 września 1992 r. sankcjonującego dostosowanie hufców do potrzeb gospodarki rynkowej.

Analiza opiera się na podstawowym ustawodawstwie, ma zatem charakter teoretyczny. Pominęto stronę empiryczną, która jest przedmiotem mojego odrębnego opracowania. Moim celem było wskazanie na ewolucję programową OHP, w tym na zwrot w wizji organizacji na przełomie lat 80. i 90. oraz na początku lat 90. XX wieku.

OHP ewoluowało w latach 1958–1992 pod wpływem wydarzeń w kraju. Pozytywnie wpisało się w politykę zatrudnienia młodzieży w okresie Polski Ludowej oraz Trzeciej Rzeczypospolitej, pomimo zmian ustrojowych i ekonomicznych. Wprawdzie do przełomu lat 80. i 90. XX wieku w programie przeważały treści ideowe nad ekonomicznymi, ale te drugie zajmowały istotne miejsce w wykazie zadań. Potem cele ideowe zostały w ustawodawstwie pominęte.

Słowa kluczowe: ochotnicze hufce pracy, zatrudnienie młodzieży, rynek pracy

Voluntary labor corps from 1958 to 1992. Formation, organizational structure, and tasks in the light of basic legal acts

Abstract

The goal of this paper is to characterize the Volunteer Labor Corps across various aspects: oversight and organizational structure, conditions and methods of youth recruit-

¹ Dr hab. Elżbieta Słabińska, prof. UJK, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, ul. Żeromskiego 5, 25-369 Kielce, e-mail: elzbieta.slabinska@ujk.edu.pl, nr ORCID: 0000-0003-0854-6756.

ment, scope of duties, tasks, and methods of operation, as well as funding principles (here: sources of funding and equipment for the corps) against the backdrop of events in the country. The lower limit is defined by the year of the resolution of the Council of Ministers from June 13, 1958, on the establishment of corps with goals aligned with the real socialist economy, while the upper limit is set by the year of the regulation of the Council of Ministers from September 8, 1992, sanctioning the adaptation of the Corps to the needs of the market economy.

The analysis was conducted based on the foundational legislation, thus theoretically. The empirical side was omitted, which is the subject of a separate study. The intention was to indicate the programmatic evolution of the OHP, including the shift in the vision of the organization at the turn of the 90s, and the following few years.

The OHP evolved from 1958 to 1992 under the influence of events in the country. It positively contributed to youth employment policy during the era of the Polish People's Republic and the Third Polish Republic, despite systemic and economic changes. Indeed, until the turning point of the late 1980s and early 1990s, ideological content predominated over economic content in the program, but the latter occupied an important place in the list of tasks. Over time, ideological goals were omitted in legislation.

Keywords: Volunteer Labor Corps, youth employment, labor market

Wstęp

W latach 30. XX wieku zrodził się na Górnym Śląsku pomysł zatrudnienia bezrobotnej młodzieży, który z czasem rozpowszechnił się w pozostałych regionach Polski jako idea ochotniczych drużyn roboczych (względnie ochotniczych drużyn pracy), potem junackich hufców pracy. Inicjatywa hufców odrodziła się w 1958 r. i przetrwała do dziś w ochotniczych hufcach pracy, wprowadzając w zmienionych warunkach politycznych i gospodarczych, ale z identycznym celem zasadniczym.

W 1953 r. został zapoczątkowany proces destalinizacji w ZSRR. Nowy przywódca ZSRR Nikita Chruszczow na XX Zjeździe KPZR wygłosił referat, w którym skrytykował zbrodnie stalinowskie, co w krajach bloku wschodniego dało nadzieję na demokratyzację życia publicznego. W Polsce w latach 1956–1970 nastąpił okres małej stabilizacji, który wiązał się ze sprawowaniem funkcji I sekretarza PZPR przez Władysława Gomułkę. W sferze politycznej doprowadził on do połowicznej liberalizacji sprawowania władzy przez PZPR, co skutkowało m.in. powstaniem Związku Młodzieży Socjalistycznej (ZMS) i Związku Młodzieży Wiejskiej (ZMW). W krótkim czasie nastąpił jednak powrót do poprzednich form władzy.

Wśród inicjatorów ZMS przenikały się dwie wizje organizacji: z dużą samodzielnością polityczno-programową wobec PZPR oraz podporządkowanej partii (zob. Choniawko 2017). Na III Plenum Tymczasowego Komitetu Centralnego ZMS w 1957 r. Gomułka nie pozostawił

wątpliwości, że ZMS będzie kadrowym i organizacyjnym zapleczem partii komunistycznej (Choniawko 2017: 3–4). Na Zjeździe Konstytucyjnym ZMS uchwalono dokument programowy, w którym rolę organizacji w sferze gospodarczej określono jako „uczestniczenie w powszechnym wysiłku dźwignienia gospodarki narodowej” (*Deklaracja ideowo-polityczna...* b.d.: 12; *Od A do Z...* 1964: 25–27).

W 1957 r. powstał również ZMW i podobnie jak ZMS był zależny od partii komunistycznej. Współpracował on ze Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym, które było satelitą PZPR. W 1973 r. ZMW zmienił nazwę na Związek Socjalistycznej Młodzieży Wiejskiej (ZSMW). W 1976 r. ZMS i ZSMW połączyły się w Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej (*Słownik...* 1971: 131–145, 153–166). Istotną cechą wspólną ZMS i ZSMW było to, że mobilizowały młodzież do nauki i pracy.

Na utworzenie OHP prócz uwarunkowań politycznych wpłynęła również sytuacja gospodarcza. W drugiej połowie lat 40. wzrosło zapotrzebowanie na siłę roboczą do odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych, a w latach 50. na uprzemysłowienie (mowa o planie 6-letnim z lat 1950–1955). W celu jej pozyskania została wydana Ustawa z dn. 25 lutego 1948 r. o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu (DzU 1948: 12/90). W przyszłości wpłynęła ona na założenia programowe hufców pracy.

Rada Ministrów w uchwale z 1958 r. (MP 1958: 56/322) upoważniła Związek Młodzieży Socjalistycznej do zorganizowania hufców, sprawowania nad nimi nadzoru oraz reprezentowania wobec organów państwowych. Osiem lat później prawa takie uzyskał również ZMW na mocy uchwały (Uchwała nr 55 Rady Ministrów... MP 1966: 11/75).

W latach 60. walkę o władzę w PZPR podjęła „grupa śląska”, która zrzeszała młodych działaczy ze śląskich kopalń i zakładów przemysłowych i odwoływała się do haseł populistycznych. Zdobyła kierownictwo w partii, dając początek „dekadzie Edwarda Gierka” (lata 1970–1980). Zmiany polityczne i postępujący kryzys gospodarczy końca lat 70. XX w. nie miały istotnego wpływu na prawne aspekty OHP, ale transformacje z lat 80. już tak.

W 1981 r. powstał opozycyjny wobec PZPR Niezależny Samorządowy Związek Zawodowy „Solidarność”, który liczył znacznie więcej członków niż partia. W tej sytuacji działająca w partii frakcja wojskowa reprezentowana przez gen. Wojciecha Jaruzelskiego chciała szybkiej rozprawy z opozycją w celu ratowania komunizmu. W „erze Jaruzelskiego” (lata 1981–1989) w wyniku wprowadzenia stanu wojennego i uchwalonej przez Sejm ustawy o związkach zawodowych zdelegalizowano „Solidar-

ność”. Jaruzelskiemu nie udało się jednak zakończyć kryzysu polityczno-gospodarczego. W szeregach PZPR pojawiło się nowe pokolenie działaczy opowiadających się za liberalizacją gospodarki. Od 1986 r. do PZPR zaczęły docierać informacje o pierestrojce w ZSRR i erozji komunizmu na świecie. W 1989 r. kierownictwo partii uznało, że jedyną szansą na utrzymanie władzy jest porozumienie się z opozycją. W konsekwencji doszło do obrad „okrągłego stołu” i wyborów czerwcowych 1989 r., w których PZPR poniosła klęskę. W 1990 r. nastąpiło samorozwiązanie się partii.

W 1980 r. ZMW został odbudowany jako odrębna organizacja, a ZSMP kontynuował działalność; obie organizacje nadal pozostawały jednak pod wpływami PZPR (*Związek Młodzieży...* 2025; *Związek Socjalistycznej...* 2025). Organizacje straciły nadzór nad OHP; hufce przekształciły się w „państwową jednostkę organizacyjną” (MP 1982: 31/267). W 1986 r. została wydana Ustawa o zasadach udziału młodzieży w życiu państwowym, społecznym, gospodarczym i kulturalnym kraju (DzU 1986: 21/108). Był to swego rodzaju ukłon w stronę młodzieży, którą PZPR próbowała pozyskać. Ustawa weszła w życie 1 stycznia 1987 r. i obowiązywała jedynie do 21 czerwca 1990 r. (Ustawa z dn. 21 czerwca 1990 r... DzU 1990: 44/257).

Zwrot w działalności OHP nastąpił wskutek transformacji systemowej. W 1991 r. ukazały się dwa akty prawne, które zaważyły na brzmieniu Rozporządzenia Rady Ministrów z dn. 8 września 1992 r. w sprawie Ochotniczych Hufców Pracy, mianowicie Ustawa z dn. 7 września 1991 r. o systemie oświaty (DzU 1991: 95/425) oraz Ustawa z dn. 16 października 1991 r. o zatrudnieniu i bezrobociu (DzU 1991: 106/457). W drugiej z ustaw zdefiniowano system instytucjonalny, który wykonywał zadania w zakresie zatrudnienia bezrobotnych. W jego skład wchodziły Urząd Pracy jako centralny urząd administracji państwowej, urzędy wojewódzkie i rejonowe. Ustawodawca przyznał również zadania w zakresie zatrudnienia młodzieży ochotniczym hufcom pracy. Ustawa z 1992 r. po kilku nowelizacjach przetrwała do dziś.

Ochotnicze hufce pracy już bez podbudowy ideologicznej, jak w Polsce Ludowej, ale w powiązaniu z gospodarką wolnorynkową funkcjonowały w państwie, w którym transformacja skutkowałą wysokim bezrobociem i trudną sytuacją młodzieży na rynku pracy.

Wyróżnia się pięć etapów działalności OHP, z których cztery przypadają na lata 1958–1992:

I – tworzenie podstaw organizacji (lata 1958–1970),

II – dynamiczny rozwój (1970–1982),

III – rozwój organizacji paramilitarnej (1982–1992),

- IV – okres transformacji organizacji do nowych warunków politycznych, społecznych i gospodarczych (1992–2004),
- V – stabilizacja form pracy (2004 i nadal trwa) (Nycz 2010: 85; Jasiński, Nycz 2010: 16).

Podstawowe akty prawne o OHP

OHP, powstałe w Polsce Ludowej, miało genezę w kilku organizacjach: Batalionach Odbudowy Stolicy i Kraju (istniały w 1946 r.), I Kampanii Hufców Budowlanych „Świt” oraz Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (w latach 1948–1955) (Hellwig 1998: 158; Holona 1998: 169; Szczepańczyk, Milczarek 1987: 140–141; Bełdowski 1987: 148–160). Pamiętajmy jednak, że pomysł organizacji, która miała na celu uzupełnienie wykształcenia ogólnego, zdobycia kwalifikacji zawodowych oraz zapewnienia zatrudnienia młodzieży pojawił się w Drugiej Rzeczypospolitej. Mowa o junackich hufcach pracy, które zostały powołane Dekretem Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 22 września 1936 r. o służbie pracy młodzieży (DzU 1936: 72/515; zob. Słabińska 2008: 147–152; Holona 1998: 170–177; Cimała 1998: 46–50).

Działalność OHP w latach 1958–1992 regulowały następujące akty prawne:

1. Uchwała nr 201 Rady Ministrów z dn. 13 czerwca 1958 r. w sprawie organizowania i pracy ochotniczych hufców pracy Związku Młodzieży Socjalistycznej (MP 1958: 56/322),
2. Uchwała nr 55 Rady Ministrów z dn. 1 marca 1966 r. w sprawie dalszego rozwoju i działalności ochotniczych hufców pracy Związku Młodzieży Socjalistycznej i Związku Młodzieży Wiejskiej (MP 1966: 11/75),
3. Uchwała nr 185 Rady Ministrów z dn. 30 czerwca 1972 r. w sprawie ochotniczych hufców pracy Związku Młodzieży Socjalistycznej i Związku Młodzieży Wiejskiej (MP 1972: 36/199),
4. Uchwała nr 260 Rady Ministrów z dn. 16 grudnia 1982 r. w sprawie dalszego rozwoju Ochotniczych Hufców Pracy (MP 1982: 31/267),
5. Uchwała nr 199 Rady Ministrów z dn. 31 grudnia 1983 r. zmieniająca uchwałę w sprawie dalszego rozwoju Ochotniczych Hufców Pracy (MP 1984: 1/4),
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 5 stycznia 1987 r. w sprawie Ochotniczych Hufców Pracy (DzU 1987: 2/9),
7. Uchwała Rady Ministrów z dn. 24 stycznia 1989 r. zmieniająca uchwałę w sprawie dalszego rozwoju Ochotniczych Hufców Pracy (MP 1989: 3/27),

8. Ustawa z dn. 16 października 1991 r. o zatrudnieniu i bezrobociu (DzU 1991: 106/457),
9. Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 8 września 1992 r. w sprawie ochotniczych hufców pracy (DzU 1992: 69/347)².

Utworzenie OHP i ich jednostki organizacyjne

OHP były jedną z form działalności organizacji młodzieżowych – ZMS i ZMW. ZMS zarządzał i sprawował nadzór nad hufcami w latach 1958–1982, a ZMW – w okresie 1966–1982 wspólnie z ZMS (MP 1958: 56/322; 1966: 11/75; 1972: 36/199). Dopiero w 1982 r. OHP przekształciły się w państwową jednostkę administracyjną. Rada Ministrów powierzyła nadzór nad hufcami Ministrowi Obrony Narodowej. Ten sprawował go poprzez Szefa Obrony Cywilnej Kraju (MP 1982: 31/267). Na potrzeby Ministra Obrony Narodowej powołana została Krajowa Rada OHP jako organ opiniodawczo-doradczy (MP 1982: 31/267; 1984: 1/4).

Istotne zmiany w kwestii nadzoru nad OHP spowodowała transformacja systemowa. W ustawie z 1991 r. i rozporządzeniu z 1992 r. hufce utrzymały status państwowej jednostki administracyjnej, ale pod nadzorem Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej. Z określeniem takiej zależności wiązało się pozbawienie organizacji najważniejszego dotąd celu – militarnego. Według rozporządzenia z 1992 r. struktura OHP została dostosowana do schematu urzędów pracy, nad którymi zwierzchnictwo również sprawował Minister Pracy i Polityki Socjalnej (DzU 1991: 106/457; 1992: 69/347). Określone przez ustawodawcę relacje umożliwiały współpracę OHP z urzędami pracy.

We wszystkich aktach prawnych dotyczących OHP ustawodawca akcentował potrzebę tworzenia stacjonarnych hufców pracy. W myśl uchwały z 1972 r. Komenda Główna OHP przygotowywała plany zawierające liczbę ochotników, zależną od potrzeb zakładów pracy zainteresowanych zatrudnieniem młodzieży, możliwości werbunkowych i kwaterek hufców. Plany zatwierdzał Minister Pracy, Płac i Spraw Socjalnych w porozumieniu z przewodniczącym Komisji Planowania przy Radzie Ministrów i we współpracy z zarządami głównymi ZMS i ZMW.

Bezpośrednią organizację OHP i nadzór nad nimi zarządy główne ZMS i ZMW powierzały Komendzie Głównej OHP. Na jej czele stał komendant główny zarządzający hufcami z pomocą zastępców. Komen-

² Obecnie podstawę prawną działania OHP stanowi Ustawa z dn. 20 marca 2025 r. o rynku pracy i służbach zatrudnienia (DzU 2025, poz. 620), która uchyliła Ustawę z dn. 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (DzU 2022, poz. 690).

dant główny reprezentował OHP wobec władz i organów państwowych we wszystkich sprawach administracyjnych, organizacyjnych i finansowo-gospodarczych (MP 1958: 56/322; MP 1966: 11/75).

Komendzie Głównej podlegały komendy terenowe – wojewódzkie, a tym, w układzie liniowym, komendy powiatowe oraz sztabowe. Tworzyły się (kolejno) przy zarządach wojewódzkich, powiatowych ZMS i ZMW oraz przy dużych zgrupowaniach OHP. Kierowali nimi (odpowiednio) komendanci wojewódzcy, powiatowi i sztabowi. Wybór ich odbywał się również w układzie liniowym.

W uchwale z 1972 r. znalazła się zapowiedź tworzenia hufców szkolnych i studenckich. Przygotowanie projektu takich hufców leżało w kompetencjach Komendy Głównej OHP. Projekty wymagały akceptacji zarządów głównych ZMS i ZMW, dodatkowo Rady Naczelnej Zrzeszenia Studentów Polskich (ZSP) w przypadku hufców studenckich.

W świetle prawa w procesie organizacji hufców – rozmieszczeniu i przeprowadzaniu rekrutacji – dużą rolę odgrywały prezydia wojewódzkich rad narodowych (MP 1972: 36/199). Hufce zorganizowane były na wzór jednostek wojskowych. Kadra i ochotnicy nosili mundury i odznaki służbowe. Ich wzory ustalał od 1958 r. Zarząd Główny ZMS, a od 1966 r. zarządy ZMS i ZMW, na wniosek Komendy Głównej OHP (MP 1958: 56/322; 1966: 11/75). Na Ministerstwie Obrony Narodowej ciążył obowiązek skierowania do hufców kadry instruktorskiej (MP 1958: 56/322; 1966: 11/75).

W myśl ustawy z 1992 r. można było zakładać hufce wojewódzkie i regionalne. Zachowano (z wcześniejszych aktów prawnych) strukturę organizacyjną w postaci Komendy Głównej OHP oraz podległych jej komend terenowych – regionalnych, a następnie, w układzie liniowym, komend wojewódzkich. Komendą Główną OHP kierował komendant główny OHP powoływany przez powyższego Ministra Obrony Narodowej. Na czele komend terenowych stali komendanci regionalni i wojewódzcy, powoływani przez komendanta głównego. To oni tworzyli (za zgodą komendanta głównego) jednostki organizacyjne OHP, tj. hufce pracy, ośrodki szkolenia i wychowania (DzU 1992: 69/347).

Rekrutacja

Rekrutację do OHP przeprowadzały terenowe ogniwa ZMS, ZMW oraz organy ZSP wyłącznie na podstawie zgłoszeń ochotników. Działalność wymienionych organizacji koordynowała Komenda Główna OHP. Pomoc przy rekrutacji zapewniały prezydia rad narodowych. Nad prawi-

dłowym przebiegiem akcji czuwał od 1958 r. Minister Pracy i Opieki Społecznej (MP 1958: 56/322), a od 1966 r. przewodniczący Komitetu Pracy i Płac (MP 1966: 11/75). Od 1972 r. rekrutacja pozostała w gestii komend wojewódzkich OHP (MP 1972: 36/199; 1982: 31/267).

Do hufców przyjmowane były osoby w wieku od 16 do 24 lat (do 30 lat w przypadku osób starających się o funkcje kadrowe), w dobrym zdrowiu. W wyjątkowych sytuacjach do rekrutacji dopuszczane były osoby młodsze (chłopcy w wieku 16–17 lat), za zgodą rodziców lub opiekunów (MP 1958: 56/322). W uchwale z 1966 r. znalazł się zapis, że Minister Sprawiedliwości w porozumieniu z Komendantem Głównym OHP określi zasady i tryb przyjmowania kandydatów do hufców (MP 1966: 11/75).

W toku rekrutacji kandydat informowany był o prawach i obowiązkach uczestników OHP, obowiązkach hufców oraz przedsiębiorstw, w których mieli być zatrudnieni junacy (w zakresie warunków pracy, bytowych i szkoleń). Następnie musiał podpisać deklarację, która zawierała stwierdzenie dobrowolnego zgłoszenia się do OHP oraz potwierdzenie zaznajomienia się z prawami i obowiązkami (MP 1958: 56/322; 1966: 11/75; 1972: 36/199). Uchwała z 1972 r. zalecała, aby rekrutacja odbywała się na terenach, na których występowały nadwyżki siły roboczej. Wskazywała też na potrzebę zwiększenia werbunku dziewcząt (Uchwała nr 185 Rady Ministrów... MP 1972: 36/199).

W uchwale z 1982 r. po raz pierwszy znalazł się zapis, że do hufców należy werbować przeważnie młodzież wymagającą „szczególnej troski wychowawczej” (MP 1982: 31/267). W 1992 r. ustawodawca określił dolny wiek młodzieży rekrutowanej do hufców na 15 lat. Uznał też, że środowiskiem, w którym OHP muszą się uaktywniać, jest „młodzież zaniedbana wychowawczo i wymagająca specjalnej troski”. Komenda Główna OHP realizowała zadania ukierunkowane na tę młodzież w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Sprawiedliwości (DzU 1992: 69/347).

Zadania i klasyfikacja hufców

Działalność OHP przebiegała na kilku płaszczyznach; zmieniały się ich cele i priorytety. Początkowo na pierwszym planie znajdowały się cele ideowe, w następnej kolejności zawodowe (praca, szkolenie zawodowe) i wojskowe (szkolenie wojskowe), z czasem usunięto ideowe i dodano obywatelskie jako priorytetowe.

W świetle uchwał z 1958 i 1966 r. zasadniczym celem hufców było wychowanie młodzieży w ideologii marksistowskiej. Dopiero jednak w drugim z wymienionych aktów prawnych kwestie ideologiczne po-

wiązano z obywatelskimi – „wpajanie zasad ideowych zgodnych z założeniami programowymi ZMS i ZMW na świadomych obywateli Polski Ludowej” (MP 1966: 11/75). Dobitniej cel ideologiczny został wyartykułowany w uchwale z 1972 r. (MP 1972: 36/199). Pozostawiono go w aktach prawnych z lat 80. i 90. (MP 1982: 31/267).

Kolejnym celem OHP było „wychowanie przez pracę” dzięki umożliwieniu ochotnikom kształcenia zawodowego oraz zapewnieniu im pracy zgodnej z obowiązującymi przepisami prawnymi. Ponadto OHP miało przygotowywać ochotników do obrony kraju przez szkolenie wojskowe i podnoszenie sprawności fizycznej (MP 1958: 56/322; 1966: 11/75).

Wychowanie obywatelskie stało się priorytetowym celem w uchwale z 1972 r. Znalazł się w niej zapis, że zadaniem OHP jest „wychowanie uczestników OHP na świadomych obywateli Polski Ludowej” (MP 1972: 36/199). Nawiązał do tego ustawodawca w uchwale z 1982 r., w której jest mowa o „kształtowaniu pożądanых postaw obywatelskich młodzieży” (MP 1982: 31/267). Uchwała z 1972 r. wprowadziła jeszcze jeden cel, mianowicie podnoszenie poziomu kulturalnego uczestników OHP (MP 1972: 36/199).

Ustawodawca sklasyfikował hufce następująco:

- dwuletnie stacjonarne – przeznaczone dla niepracującej i nieuczącej się młodzieży w wieku 18–24 lat i zorientowane na zdobycie przez ochotników zawodu. Dzieliły się na szkolne i produkcyjne. Pierwsze skupiały młodzież po ukończeniu szkoły podstawowej, która zamierzała kontynuować kształcenie w szkołach wieczorowych, na kursach lub przyuczyć się do zawodu w zakładach pracy. W drugich znalazła się młodzież, która nie ukończyła szkoły podstawowej i uczyła się zawodu w szkołach wieczorowych, w OHP podejmowała zatrudnienie na podstawie umowy o naukę zawodu.
- jednoroczne stacjonarne i dla młodzieży dochodzącej – przeznaczone dla niepracującej i nieuczącej się młodzieży w wieku 16–17 lat. Uczestnicy przyuczali się do zawodu.
- wakacyjne i śródroczne – przeznaczone dla młodzieży uczącej się, uczestnicy odbywali praktykę produkcyjną lub staż pracy.
- sezonowe dla spraw budownictwa, leśnictwa i przemysłów (MP 1972: 36/199).

W uchwale z 1982 roku wprowadzono nową klasyfikację hufców na:

- stacjonarne dla nieuczącej się i niepracującej młodzieży – męskiej w wieku 18–21 lat i żeńskiej od 18. roku życia,
- stacjonarne i dochodzące dla nieuczącej się i niepracującej młodzieży w wieku 15–18 lat,
- wakacyjne i śródroczne dla młodzieży szkolnej i studenckiej,
- sezonowe,

- inne, w zależności od potrzeb (w tym dla kandydatów na studia),
- hufce do pracy za granicą (MP 1982: 31/267).

W ustawie z 1991 r. zostały określone zadania OHP:

- organizowanie zatrudnienia młodzieży,
- tworzenie warunków uzyskania lub podwyższenia kwalifikacji zawodowych i ogólnych oraz przekwalifikowania młodzieży,
- udzielenie pomocy młodzieży zaniedbanej wychowawczo i wymagającej specjalnej troski.

Ustawa z 1992 r. zasadniczo zmieniła cele i klasyfikację OHP. Najważniejszym zadaniem było zapewnienie pracy młodzieży – indywidualnie i grupowo, a w razie potrzeby umożliwienie zdobycia kwalifikacji zawodowych lub przekwalifikowanie. W ustawie znalazł się zapis, że „OHP wykonują zadania państwa w zakresie zatrudnienia i wychowania młodzieży”, mianowicie:

- organizują hufce pracy,
- organizują ośrodki szkolenia i wychowania dla młodzieży zaniedbanej wychowawczo i wymagającej specjalnej troski dla uzupełnienia wykształcenia i zdobycia kwalifikacji zawodowych,
- organizują ośrodki szkolenia zawodowego przeznaczone do podwyższenia kwalifikacji zawodowych lub przekwalifikowania młodzieży,
- angażują się w organizowanie praktyk szkolnych i zawodowych młodzieży (w kraju i za granicą),
- organizują okresowe (wakacyjne i śródroczne) zatrudnienie młodzieży szkół ponadpodstawowych,
- poszukują i przygotowuje oferty indywidualnego i grupowego zatrudnienia młodzieży niepracującej,
- angażują się w organizowanie prac interwencyjnych i robót publicznych dla młodzieży.

Ponadto OHP prowadziły działalność wychowawczą, profilaktyczną i resocjalizacyjną wśród młodzieży wymagającej specjalnych oddziaływań. OHP mogły tworzyć obozy stacjonarne lub bez zakwaterowania, wakacyjne i śródroczne dla młodzieży zainteresowanej pracą w kraju oraz obozy dla młodzieży zainteresowanej pracą za granicą. Pierwsze z wymienionych przeznaczone były dla dwóch grup wiekowych: 15–18 lat oraz powyżej 18. roku życia, drugie – powyżej 18. roku życia (DzU 1992: 69/347).

Praca w OHP i perspektywa stałego zatrudnienia

Jednym z zadań OHP było „wychowanie przez pracę”, obejmujące kształcenie i zapewnienie młodzieży pracy zawodowej. Hufce kierowały uczestników do szkół zawodowych i na kursy zawodowe oraz same or-

ganizowały takie kursy. Na mocy uchwały z 1972 r. uczestnicy hufców uzyskali prawo odbywania praktyk szkolnych i studenckich oraz wstępnego stażu pracy (absolwenci szkół zawodowych) (MP 1972: 36/199).

Minister Pracy i Opieki Społecznej od 1958 r. (MP 1958: 56/ 322), przewodniczący Komitetu Pracy i Płac do 1966 r. (MP 1966: 11/75) oraz Minister Pracy, Płac i Spraw Socjalnych od 1972 r. określali w porozumieniu z ministrem właściwym ds. oświaty zasady szkolenia zawodowego, zatrudnienia oraz warunki pracy w myśl obowiązującego prawa pracy (MP 1972: 36/199). W przypadku młodzieży obowiązywały Ustawa z dn. 2 lipca 1958 r. o nauce zawodu, przyuczeniu do określonej pracy i warunkach zatrudnienia młodocianych w zakładach pracy oraz o wstępnym stażu pracy (DzU 1958: 45/226) oraz ustawa z 15 lipca 1974 r. (Ustawa z dn. 15 lipca 1961 r... DzU 1961: 32/160). Pierwsza z wymienionych została uchylona w 1974 r. (Ustawa z dn. 26 czerwca 1974 r... DzU 1974: 24/142), zaś druga w 1991 r. (Ustawa z dn. 7 września 1991 r. ...DzU 1991: 95/425). Od 1982 r. zatrudnienie ochotników odbywało się na zasadach określonych w Kodeksie pracy (MP 1982: 31/267).

Kształcenie zawodowe w OHP przybierało różne formy. Ochotnicy uczęszczali do szkół zawodowych, na kursy zawodowe, przechodzili przeszkolenia w zakładach pracy lub odbywali praktyki zawodowe. Komenda Główna OHP jako organizator i współorganizator tych aktywności współpracowała z prezydiami rad narodowych oraz od 1958 r. z Ministrem Oświaty (MP 1958: 56/322; 1966: 11/75), a od 1972 z Ministrem Oświaty i Wychowania (MP 1972: 36/199).

W myśl uchwały z 1958 r. warunki pracy musiały być określone w umowie w przedmiocie zatrudnienia. Jej wzór sporządzała Komenda Główna OHP w porozumieniu z Ministrem Pracy i Opieki Społecznej, zaś szczegółowe dane nanosiła Komisja Planowania przy Radzie Ministrów. Komenda Główna przedkładała umowę uczestnikom OHP do podpisu (MP 1958: 56/322).

Uchwała z 1966 r. stanowiła, że OHP mają posługiwać się dwoma rodzajami umów: umową zawartą przez Komendę Główną OHP z zakładem pracy oraz umową zawartą przez ochotników z zakładem pracy. Ta druga miała formułę umowy o naukę zawodu, przyuczenia do określonej pracy, odbycia wstępnego stażu pracy lub umowy o pracę. Oznaczało to, że o zatrudnienie członków OHP mogły zabiegać tylko te zakłady pracy, które zapewniały praktyczne przygotowanie zawodowe (MP 1966: 11/75). Uchwała z 1972 r. powtórzyła powyższy zapis (MP 1972: 36/199).

W uchwale z 1972 r. zaakcentowano, że OHP ma mieć swój udział „w tworzeniu nowego potencjału produkcyjnego w rejonach o występujących brakach siły roboczej” (MP 1972: 36/199).

W tej samej uchwale ustawodawca określił zadania zakładów pracy, w których pracowali ochotnicy. Do najważniejszych należały: techniczne przygotowanie frontu robót, przeszkolenie zawodowe młodzieży i w zakresie przepisów bhp, zaopatrzenie w odzież ochronną i sprzęt roboczy, sprawowanie nadzoru technicznego, zapewnienie transportu na trasie miejsce zakwaterowania – miejsce pracy (MP 1972: 36/199).

Minimalny okres pracy w hufcach wynosił 3 miesiące dla młodzieży nieuczącej się oraz 2 miesiące dla młodzieży uczącej się (ta pracowała w okresie wakacyjnym) (MP 1958: 56/322).

Określenie zasad wynagradzania ochotników należało od 1958 r. do Ministra Finansów (MP 1958: 56/322), od 1966 r. przewodniczącego Komitetu Pracy i Płac działającego w porozumieniu z przewodniczącym Komisji Planowania przy Radzie Ministrów (MP 1966: 11/75), od 1972 r. do Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych (MP 1972: 36/199), na wniosek Komendy Głównej OHP.

Ochotnicy, którzy przepracowali przynajmniej pół roku, nabywali prawa, które otwierały drogi awansu zawodowego:

- I prawo pierwszeństwa do zatrudnienia u wykonawcy obiektu, u którego pracowali w ramach hufca,
- II prawo wyboru rodzaju wojska do odbycia zasadniczej służby wojskowej oraz prawo pierwszeństwa przy rekrutacji do szkół specjalistów wojskowych, szkół podoficerskich i oficerskich (MP 1958: 56/322).

Postanowienia uchwały z 1958 r. w drugiej z wymienionych kwestii dopełniło zarządzenie z 5 lutego 1959 r. Stanowiło ono, że:

- II.1. z prawa wyboru rodzaju wojska do odbycia zasadniczej służby wojskowej mogli skorzystać mężczyźni w wieku 20–23 lat, jeśli byli poborowymi, oraz w wieku 18–19 lat, jeśli byli ochotnikami,
- II.2. z prawa pierwszeństwa przy rekrutacji do szkół specjalistów wojskowych oraz zawodowych szkół podoficerskich mogli skorzystać mężczyźni pełniący zasadniczą służbę wojskową i spełniający warunki wymagane do werbunku do tych szkół,
- II.3. z prawa pierwszeństwa przy rekrutacji do zawodowych szkół oficerskich mogli skorzystać mężczyźni pełniący zasadniczą służbę wojskową, podoficerowie zawodowi, podoficerowie i szeregowcy rezerwy, którzy spełnili warunki wymagane do werbunku do tych szkół. Gdy mowa o warunkach wymaganych do werbunku do zawodowych szkół podoficerskich i oficerskich, mam na uwadze okazanie się przez kandydata świadectwem dojrzałości.

Poborowi i ochotnicy uprawnieni do skorzystania z powyższych uprawnień musieli wykazać się zaświadczeniem o przynajmniej 6-miesięcznym pobycie w OHP (Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej z dn. 5 lutego

1959 r... MP 1959: 18/80; Ustawa z dn. 6 czerwca 1958 r... DzU 1958: 36/164).

Warto zaznaczyć, że poza pracą ochotnicy przechodzili przeszkolenie wojskowe, przygotowujące do obrony terytorialnej kraju. Na Ministerstwie Obrony Narodowej ciążył obowiązek przekazania broni ćwiczebnej oraz materiałów szkoleniowych (MP 1958: 56/322). Ochotnicy zobowiązani byli do noszenia munduru i odznak organizacyjnych, których wzór ustalał ZMS w porozumieniu z Ministerstwem Finansów i Obrony Narodowej (MP 1958: 56/322).

Ustawa z 1992 r. wprowadzała nową formułę kształcenia zawodowego i zatrudnienia młodzieży. OHP współpracowały z kuratorami oświaty i dyrektorami szkół w dziedzinie przygotowania zawodowego ochotników, organizowania praktyk zawodowych. Ochotnicy zdobywali lub podnosili kwalifikacje, względnie zmieniali kwalifikacje zawodowe w szkołach i na kursach zgodnie z obowiązującymi programami nauczania (DzU 1992: 69/347).

Zatrudnienie ochotników odbywało się na zasadach określonych w Kodeksie pracy. Szczegółowe warunki zatrudnienia (w tym wynagrodzenia) znajdowały się w umowach o pracę zawartych przez komendantów regionalnych lub wojewódzkich OHP z zakładem pracy (DzU 1992: 69/347). Komenda Główna OHP z pomocą rządowej administracji ogólnej odpowiadała za przygotowanie bazy kwaterunkowej i zapewnienie właściwych warunków bytowych ochotnikom. Od początku istnienia OHP utrzymywały się z środków z budżetu państwa, w myśl obowiązującego prawa budżetowego. Uczestnicy hufców mieli swój udział w kosztach utrzymania. Płacili częściowo za wyżywienie i umundurowanie.

Zakończenie

Ochotnicze hufce pracy wpisały się w dziejach Polski Ludowej i Trzeciej Rzeczypospolitej, w gospodarkę nakazowo-rozdzielczą i gospodarkę wolnorynkową. Ich genezy należy upatrywać w junackich hufcach pracy, które miały na celu podniesienie kwalifikacji zawodowych oraz zatrudnienie młodzieży w okresie Drugiej Rzeczypospolitej.

OHP w Polsce Ludowej były masową organizacją młodzieżową i zapleczem dla PZPR. Zadania OHP w okresie blisko trzydziestu pierwszych lat działalności zostały wypaczone; w programie nad treściami ekonomicznymi przeważały treści ideologiczne. Pozytywne zmiany nastąpiły na przełomie lat 80. i 90. XX wieku dzięki transformacji systemowej oraz rozwiązaniu partii komunistycznej. OHP stało się instytucją państwową.

Wspólnie z Urzędem Pracy prowadziło politykę zatrudnienia młodzieży. Formy aktywizowania zawodowego młodzieży były adekwatne do tych, które wymieniała ustawa o zatrudnieniu i bezrobociu z 1991 r.

Dzięki przynależności do OHP młodzież uzyskała możliwość zdobycia lub zmiany zawodu oraz zatrudnienia, a w perspektywie czasu ustabilizowania się. Miało to szczególne znaczenie dla młodzieży określanej potocznie jako „zbędna” i „niczyja”, tj. nieuczącej się i niepracującej, pozbawionej stałej opieki rodziców, łatwo wchodzącej w kolizję z prawem i konflikty z otoczeniem.

Bibliografia

- Deklaracja ideowo-polityczna. Statut Związku Młodzieży Socjalistycznej uchwalony przez Zjazd Konstytucyjny ZMS, Warszawa 25–27 kwietnia 1957 roku*, Komitet Centralny Związku Młodzieży Socjalistycznej Warszawa b.d., s. 12, [https:// obc.opole.pl/ Content/12333/PDF/314499.pdf](https://obc.opole.pl/Content/12333/PDF/314499.pdf) (dostęp: 28.07.2025).
- DzU (Dziennik Ustaw) 1936: 72/515; 1948: 12/90; 1958: 36/164; 1961: 32/160; 1974: 24/142; 1986: 21/108; 1987: 2/9; 1990: 44/257; 1991: 95/425; 106/457; 1992: 69/347; 2022; 2025.
- MP (Monitor Polski) 1958: 56/322; 1959: 18/80; 1966: 11/75; 1972: 36/199; 1982: 31/267; 1984: ¼; 1989: 3/27.
- Ustawa z dn. 6 czerwca 1958 r. o służbie wojskowej szeregowców i podoficerów Służb Zbrojnych (DzU 1958: 36/164).
- Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej z dn. 5 lutego 1959 r. o uprawnieniach uczestników ochotniczych hufców pracy Związku Młodzieży Socjalistycznej w zakresie odbywania służby wojskowej (MP 1959: 18/80).
- Ustawa z dn. 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania (DzU 1961: 32/160).
- Uchwała nr 55 Rady Ministrów z dn. 1 marca 1966 r. w sprawie dalszego rozwoju i działalności ochotniczych hufców pracy Związku Młodzieży Socjalistycznej i Związku Młodzieży Wiejskiej (MP 1966: 11/75).
- Uchwała nr 185 Rady Ministrów z dn. 30 czerwca 1972 r. w sprawie ochotniczych hufców pracy Związku Młodzieży Socjalistycznej i Związku Młodzieży Wiejskiej (MP 1972: 36/199).
- Ustawa z dn. 26 czerwca 1974 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks Pracy (DzU 1974: 24/142).
- Ustawa z dn. 21 czerwca 1990 r. o uchyleniu ustawy o zasadach udziału młodzieży w życiu państwowym, społecznym, gospodarczym i kulturalnym kraju (DzU 1990: 44/257).
- Ustawa z dn. 7 września 1991 r. o systemie oświaty (DzU 1991: 95/425).

Opracowania

- Beldowski B., 1987, *Z historii Hufców Budowlanych „Świt”* [w:] *Kielecki ruch młodzieżowy w służbie ojczyźnie (1957–1987). Materiały z sesji popularnonaukowej z 20 lutego 1987 r.*, red. S. Iwaniak, Kielce.
- Choniawko A., *Związek Młodzieży Socjalistycznej z Partią, choć nie zawsze chętnie*, [https://www.wbc.poznan.pl/Content/527722/Zwiazek-Młodzieży-Socjalistycznej-z-Partią-choć-nie-zawsze-chętnie.pdf](https://www.wbc.poznan.pl/Content/527722/Zwiazek-Mlodziezy-Socjalistycznej-z-Partia-choz-nie-zawsze-chetnie.pdf) (dostęp: 29.07.2025).

- Cimała B., 1998, *Z początków działalności Ochotniczych Hufców Pracy na Śląsku Opolskim na tle ich rozwoju w Polsce w latach 1958–1970* [w:] *Ochotnicze Hufce Pracy w systemie oświatowo-wychowawczym*, red. J. Podgórecki, Opole-Głuchołazy.
- Hellwig J., 1998, *W kręgu tradycji. OHP jako swoista konstytucja „Służby Polsce”* [w:] *Rozumienie i zrozumienie OHP. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej nt. Ochotniczych Hufców Pracy w systemie oświatowo-wychowawczym*, red. J. Podgórecki, Opole-Głuchołazy.
- Holona E., 1998, *Geneza i rozwój hufców pracy* [w:] *Rozumienie i zrozumienie OHP. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej nt. Ochotniczych Hufców Pracy w systemie oświatowo-wychowawczym*, red. J. Podgórecki, Opole-Głuchołazy.
- Jasiński Z., Nycz E., 2010, *Absolwenci Ochotniczych Hufców Pracy. Badania ich losów, pozycji społecznej i zawodowej w społeczeństwie*, Opole.
- Nycz E., 2010, *Ochotnicze Hufce Pracy – zasoby instytucji i przestrzeń oddziaływania na początku XXI wieku* [w:] *Ochotnicze Hufce Pracy w systemie wsparcia młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, red. B. Górnicka, K. Neisch, Opole.
- Od A do Z o Związku Młodzieży Socjalistycznej*, 1964, oprac. A. Pawłowska, M. Jurkiewicz, Państwowe Wydawnictwo „Iskry” Warszawa.
- Słabińska E., 2008, *Łagodzenie skutków bezrobocia w województwie kieleckim w latach 1918–1939*, Kielce.
- Słownik organizacji młodzieżowych w Polsce 1918–1970*, red. Z.J. Bolek, S. Jarecka, C. Kozłowski, M. Malinowski, T. Pietrzak, Państwowe Wydawnictwo „Iskry”, Warszawa 1971.
- Szczepańczyk Z., Milczarek J., 1987, *Zarys historii Ochotniczych Hufców na Kielecczyźnie* [w:] *Kielecki ruch młodzieżowy w służbie ojczyźnie (1957–1987). Materiały z sesji popularnonaukowej z 20 lutego 1987 r.*, red. S. Iwaniak, Kielce.
- Związek Młodzieży Wiejskiej*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Zwiazek-Mlodziezy-Wiejskiej;4002342.html> (dostęp: 4.08.2025).
- Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Zwiazek-Socjalistycznej-Mlodziezy-Polskiej;4002436.html> (dostęp: 4.08.2025).